

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
педагогічний факультет
кафедра музичного мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Печенюк М.А.

«20» листопада 2020 р.

Дипломна робота магістранта

з теми «**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ
ВОКАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ**»

Виконав: магістрант II курсу,
ММ1-М19 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Марценюк Олег Михайлович

Керівник: **Совік Т.В.**,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Прядко О.М.**,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	10
1.1. Сутність, структура, критерії сформованості художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів минулого.....	10
1.2. Вокальна спадщина українських композиторів як засіб формування художнього смаку підлітків.....	25
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	42
2.1. Педагогічні умови формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів.....	42
2.2. Первинна діагностика сформованості художніх смаків підлітків (констатувальний експеримент).....	53
2.3. Дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів.....	64
2.4. Аналіз результатів дослідження.....	79
Висновки до другого розділу.....	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	97
Додаток А. Анкета-опитування.....	98
Додаток Б. Завдання, спрямовані на стимулювання слухових та зорових асоціацій підлітків.....	100
Додаток В. Завдання, спрямовані на розвиток чистоти інтонування (для використання на хорових заняттях з підлітками).....	102

Додаток Г. Схема порівняльного аналізу власного виконання хорового твору та іншим хоровим колективом (показники: емоційність та виразність).....	103
Додаток Д. Схема виконання колективного колажу на тему «Видатні українські композитори минулого та їх вокальна спадщина».....	104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Спрямування освітнього процесу сучасної української школи на формування та розвиток емоційно розвиненої, освіченої, висококультурної, духовно багатой особистості, що відображені в Законі України «Про освіту» [1], «Концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури» [77], Національній доктрині розвитку освіти України в XXI ст. [4], продукують зосередження уваги педагогічної спільноти на формуванні художніх смаків підростаючого покоління. Адже формування художніх смаків особистості є запорукою її загальнокультурного розвитку.

Система мистецького виховання у закладах загальної середньої освіти сьогодні перебуває у стані новозмін та реформування, тому особливого значення набуває забезпечення якісного освітньо-виховного процесу саме мистецьких дисциплін (зокрема музичних), у ході яких відбувається всебічний культурний та духовний розвиток особистості. Так, якщо учні 1-4 класів початкової школи забезпечуються мистецьким вихованням у повній мірі, то учні підліткового віку (7-8 класи) у більшості закладів загальної середньої освіти отримують його не в повному обсязі, залишаючись поза педагогічною увагою, як наслідок – смаки підлітків формуються здебільшого під впливом сучасної популярної та «субкультурної» музики, розповсюдженої у медіа засобах та сфері розваг.

Підлітковий вік є фундаментом для закладання високохудожніх, духовних цінностей, формування поглядів та переконань, що супроводжують особистість впродовж усього її життя, тому для педагога надважливим є прищепити у цьому віці учням художні цінності національного мистецтва. Виникає протиріччя між потребами сучасного суспільства у високохудожній, національно спрямованій особистості та якістю виховання мистецтвом у закладах загальної середньої освіти; між домінуванням інтересу підлітків до сучасної популярної, «субкультурної» музики та наявним художнім потенціалом вокальної спадщини українських композиторів.

Проблема розвитку, збагачення художнього смаку особистості розглядалася вченими різних наукових спрямувань. Психологи Л. Виготський та О. Костюк вивчали ціннісну природу естетичних почуттів. Науковці І. Зязюн [41], М. Киященко [53], Л. Левчук [60] дали визначення поняттю «естетичне ставлення» та окреслили відношення особистості до мистецтва в цілому.

У педагогіці наковці Д. Джола, В. Дряпіка, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шацька, А. Щербо розробили методичні засади формування естетичного ставлення до мистецтва та методику формування естетичних смаків [37, 27, 67, 83, 99, 109].

У мистецтвознавстві останні праці науковців присвячені розвитку естетичного смаку учнів та студентства, зокрема: методику використання естрадного співу у формуванні ціннісних ідеалів, особливості забезпечення естетичного спрямування дозвілля мистецької діяльності, педагогічні умови формування художнього смаку у процесі навчання гри на музичному інструменті (Н. Попович, В. Стрілько, В. Шахрай [88, 108] та інших); формування художніх смаків старшокласників розглядала у своєму дисертаційному дослідженні Ю. Мережка [65]. Однак, проблему формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів розглянуто поверхнево (недостатньо розкриті питання забезпечення музичного навчання і виховання підлітків у позаурочній діяльності закладу загальної середньої освіти, не розкрито виховного потенціалу вокальної спадщини українських композиторів під час формування художніх смаків підлітків). Виявлено, що з усіх жанрів та стилів музичного мистецтва в позаурочній діяльності закладів загальної середньої освіти переважно застосовується сучасна популярна музика («дискотечна»), що несе негативний вплив та спотворює художні смаки підростаючого покоління.

Аналіз наукових джерел та спостереження за освітньо-виховним процесом в закладах загальної середньої освіти дозволив виявити ряд суперечностей між:

- вагомістю естетичного виховання підростаючого покоління у розбудові українського суспільства та недостатністю методичної бази формування художніх смаків підлітків;

- художніми, патріотичними перевагами національного мистецтва та недостатньою обізнаністю можливостей його використання для розвитку художньо-ціннісних пріоритетів учнів.

Актуальність та недостатнє висвітлення означеної проблеми в психолого-педагогічних, методологічних джерелах, зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів».**

Мета дослідження – здійснити науковий аналіз проблеми, визначити та експериментально перевірити педагогічні умови формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів у позаурочній діяльності закладів загальної середньої освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми формування художніх смаків підлітків у філософських, психологічних, педагогічних, мистецтвознавчих наукових джерелах.

2. З'ясувати художньо-виховні можливості вокальної спадщини українських композиторів.

3. Визначити зміст, структуру, критерії, показники та рівні сформованості художніх смаків підлітків.

4. Визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування художніх смаків учнів підліткового віку засобами вокальної спадщини українських композиторів.

Об'єкт дослідження – процес вивчення підлітками вокальної спадщини українських композиторів у позакласній діяльності закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів.

Методологічною основою дослідження є психолого-педагогічні положення науковців щодо естетичного виховання і навчання учнів середньої школи та положення психологічної науки щодо функції естетичного виховання учнів як однієї з пріоритетних завдань гуманістичної педагогіки. Теоретичну основу дослідження становлять праці науковців у філософському (І. Зязюн, Л. Коган, Л. Левчук), психологічному (Л. Виготський, К. Роджерс, О. Леонт'єв), педагогічному (В. Сухомлинський), музично-педагогічному (О. Апраксина, О. Щолокова, Н. Гродзенська, Г. Падалка, Д. Кабалевський, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шацька), мистецтвознавчому аспектах (А. Іваницький, Г. Побережна, В. Шульгіна). Проаналізовано ряд законодавчих та нормативних документів про освіту: Закон України «Про освіту», Концепцію національного виховання, Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття), Національну доктрину розвитку освіти України, Національну державну комплексну програму естетичного виховання.

Методи дослідження. У ході дослідження використано ряд методів: теоретичні (аналіз наукової літератури з означеної проблеми, систематизація, узагальнення), емпіричні (методи збору матеріалу (анкетування, бесіда, опитування), педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатувального, контрольного та формувального типу); статистичні методи обробки експериментальних даних.

Організація дослідження. Відповідно до поставлених завдань, дослідження проводилося у три етапи.

На першому етапі (2019 р.) виконано аналіз філософських, психолого-педагогічних, мистецтвознавчих і методичних джерел з проблеми дослідження, визначено теоретичні положення дослідження. Розроблено методологію дослідження, визначено понятійний апарат, мету, завдання предмет, об'єкт та основні методи дослідження.

На другому етапі (2019-2020 р.) визначено критерії та показники сформованості художніх смаків учнів підліткового віку; проведений

констатувальний експеримент, виявлено стан сформованості художніх смаків підлітків.

На третьому етапі (2020 р.) розроблено педагогічні умови формування художніх смаків підлітків (формувальний експеримент) й обґрунтована методика дослідно-експериментальної роботи; проаналізовано й узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи, сформульовано висновки, здійснено оформлення літератури та додатків дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2019-2020 років на базі закладу загальної середньої освіти – Комарівського навчально-виховного комплексу. Дослідженням було охоплено 52 учні підліткового віку закладу загальної середньої освіти.

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями музичного мистецтва закладів загальної середньої освіти в урочній та позаурочній діяльності (для підбору музичного репертуару для слухання та виконання на уроках музичного мистецтва; як вокальний репертуар у гуртковій роботі тощо).

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та практичні матеріали роботи пройшли апробацію на звітних конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка («Використання вокальної спадщини українських композиторів у формуванні художніх смаків підлітків» 2020 р.), II регіональній науково-практичній конференції «Тадей Ганицький і Поділля» («Використання творчої спадщини Т. Ганицького на уроках музичного мистецтва» 2019 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» («Методи і прийоми формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів» 2020 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки магістерського дослідження відображено в 2 одноосібних публікаціях.

Структура та обсяг магістерського дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (115 позицій), додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 104 сторінки, з них 96 сторінок основного тексту. Робота містить 5 додатків, 4 таблиці, 3 рисунка.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дані, отримані в ході теоретичного та експериментального дослідження, підтвердили наявність ряду суперечностей, зазначених на початку роботи та доцільність поставленої мети і завдань дослідження, і дали підстави для таких висновків:

1. На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність і зміст поняття «художній смак підлітків», як категорії естетичної свідомості учнів підліткового віку, що уособлює спроможність дати адекватну емоційну оцінку музичних творів (що відповідають віковим особливостям сприймання підлітків) і є стимулом для творчої музичної діяльності.

Визначено структуру художнього смаку підлітків, що включає такі компоненти:

- мотиваційний;
- навчальний;
- оцінний;
- діяльнісний.

2. З'ясовано, що вокальна спадщина українських композиторів минулого містить великий художньо-виховний потенціал, підґрунтям якого є: фольклорна основа, гуманістична спрямованість художнього змісту, образна єдність поетичного і музичного втілення; відтворення розмаїття почуттів та емоцій, контрастне їх зіставлення; різноманітність жанрово-стильової гами; довершеність музичної мови (тонкість мелодичних поєднань, поліфонічна виразність, різноманітність ладотонального вирішення, дотримання законів єдності поетичної і музичної побудови тощо).

3. Визначено критерії та показники сформованості художніх смаків підлітків:

- мотиваційний критерій (показники: прояв потреби у спілкуванні з мистецтвом (зокрема музичним); наявність бажання займатися хоровим, вокальним мистецтвом; прояв інтересу до вивчення української класичної вокальної музики);

- оцінний критерій (показники: спроможність дати вербальну (словесну) характеристику музичним образам вокального твору; наявність емоцій під час сприйняття і виконання музичних творів (зокрема вокальної спадщини українських композиторів минулого; наявність адекватної реакції щодо змісту музичного твору);

- виконавський критерій (показники: цілісне відтворення художнього образу; володіння елементарної вокальної техніки (основи); уміння застосувати основи вокальної техніки для передачі художнього образу вокального твору; відчуття міри у ході сценічного трактування вокальної музики).

4. На основі означених критеріїв та їх показників виявлено три рівні сформованості художніх смаків у старшокласників: високий, середній, низький. Результати констатувального експерименту показали, що стан сформованості художніх смаків підлітків не є достатнім, що простежується у нездатності переважної більшості підлітків відрізнити високохудожні зразки вокальної музики від «псевдомистецтва», у неспроможності виконати елементарний аналіз та оцінку музичних творів, у невмінні учнів виразно відтворити художньо-образний зміст вокальних творів.

5. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування художніх смаків підлітків засобами вокальної спадщини українських минулого, до яких належать:

– систематичне узгодження між оцінюванням художнього твору (з вокальної спадщини українських композиторів минулого) вчителем музичного мистецтва і оцінюванням, даним підлітком самостійно;

– синтез (поєднання) педагогічної підтримки та педагогічних вимог до оцінювальної і виконавської діяльності підлітків;

– синхронізація змісту позаурочних занять із завданнями публічних виступів підлітків.

Систематизовано комплекс методів формування художніх підлітків засобами вокальної спадщини українських композиторів минулого, спрямованого на розширення ерудованості підлітків у вокальній спадщині

українських композиторів минулого; сфокусованому на забезпечення основ культури осягнення підлітками національної вокальної творчості; на розвиток емоційно-оцінного ставлення та самовираження у ході власного виконання вокальних творів.

Визначено основні етапи формування художніх смаків підлітків: I етап – організаційний, II етап – оцінювальний, III етап – виконавський.

6. Визначені педагогічні умови та комплекс методів реалізовано в процесі позаурочного музичного навчання підлітків у закладах загальної середньої освіти (поетапне здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу на формування художніх смаків підлітків засобами вокальних творів українських композиторів минулого).

Дані формувального експерименту засвідчили позитивну динаміку у рівнях сформованості художніх смаків підлітків за усіма визначеними критеріями, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов.

Поставленні на початку дослідження завдання виконано, мети досягнуто.

Означена проблема не є вичерпною, подальших наукових розробок потребує питання формування художніх смаків підлітків засобами творчої спадщини сучасних українських композиторів на уроках музичного мистецтва у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168.
3. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2013 р. № 1176. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/4487-nakaz-ministerstva-1176-vid-14082013>
4. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті // Освіта України. 2001. № 1 (січень). С. 22-25.
5. Аболина Т. Г. Эстетическое воспитание в школе / Т. Аболина, Н. Миропольская. Київ : Вища школа, 1987. 93 с.
6. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие [для студ. вузов]. Москва : Издательский центр Академия, 1998. 672 с.
7. Ананьев Б. Г. Задачи психологии искусства. Художественное творчество : сборник. Ленинград : Наука, 1935. С. 236 – 242.
8. Андрієвська Н. К. Дитячі опери М. В. Лисенка. Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. – 1962. 76 с.
9. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі / Музыка и пение : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1983. 224 с.
10. Аристова Л. С. Українська художня культура: навч. посібник [для учнів 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів]. Миколаїв : МОППО, 2007. 92 с.
11. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процес. Ленинград : Советский композитор, 1971. С. 211.

12. Бабюк Л. Музично-педагогічна діяльність С. П. Людкевича : статті. Київ, 1979. С. 184.
13. Баренбойм Л. О. О самостоятельности. Москва : Советская музыка, 1963. № 9. С. 66.
14. Бёрк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного. Москва : Искусство, 237 с.
15. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля: автореф. дис. доктора пед. наук : 13.00.01; АПН України, Інститут педагогіки. Київ, 1998. 40 с.
16. Буало-Депрео Н. Поэтическое искусство; [пер. с франц. Э. Фельдман-Линецкая]. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1957. 232 с.
17. Букреева Г. Б. Цікава музика. Музично-дидактичні ігри. 5-8 класи : навчальний посібник для учнів основної школи. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 104 с.
18. Булат Т. П. Яків Степовий. Київ : Музична Україна, 1980. 79 с.
19. Верещагіна О. Є. Історія української музики ХХ ст. : навчальний посібник [для студентів музичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Верещагіна О. Є., Холодкова Л. П. Київ : Освіта України, 2010. С.268.
20. Ветлугина Н. А. Возраст и музыкальная восприимчивость [под ред. В. Н. Максимова]. Москва : Знание, 1980. С. 229 – 244.
21. Винкельман И. И. Избранные произведения и письма. Москва : Изд.-во Academia, 1935. С. 218.
22. Волонина О. В. Музичне мистецтво 6 клас : підручник [для загальних навчальних закладів]. Київ : Ірпінь, 2006. 192 с.
23. Вольтер Ф.-М. А. Эстетика. Статьи. Письма. Предисловия и рассуждения. Москва : Искусство, 1974. С. 59 – 268.
24. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: АСТ, Астрель, Хранитель, 2008. 671 с.

25. Гадалова І. М. Історія музичного виховання ХХ століття: конспект лекції [для студентів пед. фак. пед. вузів]. Київ : КДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1992. 34 с.
26. Гамезо М. В. Атлас по психологии: информационно-методические материалы к курсу «Общая психология»: учебн. пособ. [для студентов пед. ин-тов] / М. В. Гамезо, И. А. Домашенко. Москва : Просвещение, 1986. 272с.
27. Гаміна Т. С. Соціальна робота з художньо-естетичного виховання учнівської молоді та майбутніх вчителів / Т. С. Гаміна, В. І. Дряпіка. Кіровоград : Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2000. Електронний ресурс. Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2000_2_1/doc_pdf/gamina.
28. Гегель Г. Эстетика. В 4-х томах. Москва : Искусство, Т. 4., 1973. С. 203.
29. Гембицкая Е. Я. Музыкально-эстетическое воспитание в советской общеобразовательной школе. Москва : Музыка, 1970. 19 с.
30. Герман Ш. М. Беседы об эстетике / Ш. Герман, В. Скатерщиков. Москва : Знание, 1970. 190 с.
31. Гнедь Б. П. Історія вокального мистецтва : підруч. [для вищих музичних навчальних закладів]. Київ : НМАУ, 1997. 320 с.
32. Гладешкина З. И. О стилевом воспитании слуха. Москва : Советская музыка, 1977. № 1. С. 112 – 113.
33. Готсдинер А. Л. Подготовка учащихся к концертным выступлениям : методические записки по вопросам музыкального образования. Москва: Музыка, 1991. № 3. С. 182 – 192.
34. Гриднева Н. Про поступове виховання артистизму. Київ : Молодь, 2007., № 7. С. 275 – 286.
35. Давидов М. Інтерпретаційні аспекти виконавської майстерності // Науковий вісник. Музичне виконавство. Київ : НМАУ, 1999., № 2. С. 88 – 98.

36. Дем'янюк А. Н. Формирование музыкально-эстетических интересов старшеклассников // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Теорія та методика музичного навчання», НИИ педагогіки УССР. Київ, 1989. 184 с.
37. Д жола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посібник / Д. М. Д жола, А. Б. Щербо. Київ : ІЗМН, 1998. 392 с.
38. Дмитриева Л. Г. Методика музыкального воспитания в школе : пособие для учителя / Л. Дмитриева, Н. Черноиваненко. Москва : Академия, 1998. 240 с.
39. Завальнюк А. Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи. Вінниця : Поділля 2000, 2002. 256 с.
40. Загайкевич М. П. Творчество Л. Людкевича : сб. статей. Ктїв : Музична Україна, 1979. С. 5.
41. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування та сфери впливу. Київ : Вища школа, 1976. 172 с.
42. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли : в 5 т. / [ред. А. Баумгартен]. Москва : Искусство, 1964., Т. 2. 1964. С.153 – 492.
43. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість : посібник для вищих та середніх учбових закладів. Київ : Музична Україна, 1990. 336с.
44. Ірха В. Основи методики викладання вокалу в хоровому класі : навч. посібник. Харк. Держ. Акад. культури. Харків : ХДАК, 2002. 141с.
45. Історія української музики : Музично-педагогічна та творча діяльність провідних композиторів Західної України II половини XIX – I половини XX століття : навчальний посібник [для студентів середніх спеціальних навчальних закладів, вчителів гуманітарних гімназій тощо] / [уклад. В. В. Белікова]; Криворізький державний педагогічний університет. 2 вид., перероб. й доп. Київ : МОНУ, Кривий Ріг : КДПУ, 2004. 24 с.
46. Історія української дожовтневої музики / [упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко]. Київ : Музична Україна, 1969. 584 с.

47. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца : кн. [для учителя]. Москва : Просвещение, 1984. 206 с.
48. Каган М. С. Философия культуры. Становление и развитие. Санкт-Петербург : Лань, 1998. 434 с.
49. Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса. Диалектика эстетического как теория чувственного познания. Київ, 1982. 213 с.
50. Кант И. Сочинения в шести томах. Москва : Мысль, 1964. Т. 5. 1964. С. 203 – 245.
51. Карпенко Л. А. Краткий психологический словарь / [ред. А. В. Петроского, М. Г. Ярошевского]. Москва : Политиздат, 1985. 431 с.
52. Кауфман Л. С. С. Гулак-Артемовський. Київ : Музыкальная Украина, 1981. 52 с.
53. Киященко Н. И. Эстетическое творчество / Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. Москва : Знание, 1984. 112 с.
54. Колесса Ф. М. Музикознавчі праці. Київ : Наукова думка, 1990. С. 245 – 246.
55. Кон И. С. Психология юношеского возраста : проблемы формирования личности : учебн. пособ. [для пед. инст.]. Москва : Просвещение, 1979. 175 с.
56. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ століття. Київ : Музична Україна, 1994. 288 с.
57. Костюк А. Г. Восприятие мелодии : Мелодические параметры процесса восприятия музыки. АН УССР. Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рильского. Київ : Наукова думка, 1986. 191 с.
58. Крылова Н. Б. Эстетический потенциал культуры. Москва : Прометей, 1990. 146 с.
59. Кузнецова Л. М. Українська класична музика в школі : посібник [для вчителів співів і музики]. Київ : Музична Україна, 1969. 148 с.
60. Левчук Л. Т. Основи естетики : навч. посіб. / Л.Т. Левчук, О. І. Онищенко/ Київ : Вища школа, 2000. С. 83 – 120.

61. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Київ : Смысл, Академия, 2005. 352 с.
62. Лехвицький В. В. Музичне виконання як процес інтонування. Актуальні проблеми історії, теорії, практики художньої культури : зб. наук. праць. Ч. 2, № 4-5. Київ, 2000. С. 154 – 157.
63. Лисенко М. Листи. Київ, 1964. С. 267.
64. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекцій : учебн. пособ. [для студентов педагог. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК]. Москва : Прометей, Юрайт, 1998. 464 с.
65. Мережко Ю. В. Формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.
66. Методика роботи з вокальним ансамблем : навчально-методичні матеріали до курсу. Ч. 1. / [уклад. А. В. Гуріна]. Харків : ХДАК, 2003. 25 с.
67. Миропольська Н. Є. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання : навч. посібн. Тернопіль : Начальна книга – Богдан, 2006. 240 с.
68. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (II половини XIX – початок XX століття) : монографія. Київ : КДЛУ, 2000. 340 с.
69. Михайлова Т. Н. Романсы и песни Я. С. Степового и их вокально-педагогическое значение. К. 1951. 196 с.
70. Можайкина Н. С. Воспитание эстетического отношения к вокальному искусству у учащихся старшего школьного возраста // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. Киевский государственный педагогический институт им. А. М. Горького. Київ, 1983. 164 с.

71. Молчанова О. Н. Психология : учебник [под ред. Б. А. Сосновского]. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, ИД Юрайт, 2011., Главы 6, 28, 29, 32, 34 – 37. С. 113 – 144 ; 501 – 535; 576 – 594 ; 610 – 670.
72. Мороз Ю. В. Психологічні особливості розвитку творчої активності старшокласників : дис. ... канд. психол. наук : 13.00.07 / Ю. В. Мороз ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 210 с.
73. Морозова С. Н. Основные направления и приёмы развития детского творчества в педагогической деятельности Б. Л. Яворского и его учеников // Из истории музыкального воспитания : хрестоматия. [сост. О. А. Апраксина]. Москва : Просвещение, 1990. С. 113 – 120.
74. Москаленко В. Творческий аспект музыкальной интерпретации (к проблеме анализа). Київ: Киевская государственная консерватория имени П. И. Чайковского, 1994. С. 19.
75. Надененко Ф. Я. С. Степовий. Київ : Наука, 1950. 72 с.
76. Нарский И. С. Философия Давида Юма. Москва : Изд-во Московского университета, 1967. 358 с.
77. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / [укл. І. А. Зязюн, О. М. Семашко] // Рідна школа. 1995. № 12. С. 29 – 52.
78. Немов Р. С. Психология: учеб. [для студ. высш. пед. учеб. заведений] : в 3 кн. 4-е изд. Москва : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1995., 2003. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научно-психологическое исследование с элементами математической статистики. 2001. 640 с.
79. Обробки Л. Ревуцького, М. Леонтовича. [упоряд. А. Верещагіна]: Полинула чечіточка: укр. нар. пісні для дітей. Київ : Муз. Україна 1991. 19 с.
80. Ожигова М. П. Интонирование как одно из средств создания художественного образа // Интонирование как средство создания художественного образа певцом-актёром (Музыковедение и вопросы теории искусства). Ростов-на-Дону : Изд-во «Ростовск. Институт», 1975. С. 16 – 31.

81. Основи загальної психології / Максименко С. Д., Ніколенко Д. Ф., Соловієнко В. О., Василюшина Т. В. [за ред. С. Д. Максименка]. Київ : НПЦ Перспектива, 1998. 256 с.
82. Остроменский В. Д. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів. Київ : Музична Україна, 1969. 47 с.
83. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
84. Петрушин В. Культура співака. Москва : Музика, 1975. № 3. С. 24.
85. Полякова І. О. Особливості музично-художнього мислення суб'єктів виконавської діяльності. Теорія та методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Київ, 2000. Вип. 1. С. 51.
86. Пономаренко М. І. Педагогічна і творча діяльність українських композиторів у музично-естетичному вихованні школярів : довід.-метод. посібник. Рівненський державний педагогічний інститут. Рівне, 1996. 91 с.
87. Попов В. С. Советы руководителю хора // Школа хорового пения. Москва : Педагогика, 1973. С. 15.
88. Попович Н. М. Педагогічні умови розвитку художнього смаку у студентів класу акордеона засобами естрадного мистецтва : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2005. 20 с.
89. Потебня О. О. Естетика : поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. С. 174.
90. Психологические вопросы художественного воспитания [авт. текста Б. М. Теплов]. Известия АПН РСФСР. Москва, 1947. №11. С.10 – 11.
91. Психологический словарь [под ред. В. И. Войтко]. Київ : Вища школа, 1982. С. 174.
92. Раппорт С. Х. Искусство и эмоции. 2-е изд. Москва : Музыка, 1972. 44с.
93. Регейло І. Ю. Формування естетичного ставлення до мистецтва у молодших підлітків засобами радіомовлення // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за

- спеціальністю 13.00.01 «Теорія та методика музичного навчання»; АПН України, Інститут проблем виховання. Київ, 1999. 254 с.
94. Рижкін І. Про систему музичних засобів та деяких принципів художнього впливу музики / І. Рижкін, Л. Мазель / Інтонія як музичний образ. Москва : Сов. Композитор, 1970. С. 227.
95. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогресс, 1994. 480 с.
96. Роль музики в естетическом воспитании детей и юношества : сб. статей [сост. и ред. А. Готсдинер]. Ленинград : Музыка, 1980. 104 с.
97. Ростовський О. Я. Музична педагогіка : навчальні програми, методичні рекомендації та матеріали. Ніжинський держ. пед. університет ім. М. Гоголя. Ніжин, 2001. 110 с.
98. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб : Питер, 2001. 720 с.
99. Рудницька О. П. Музика і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібн. АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 1998. 247 с.
100. Сбитнева Л. Н. Воспитание эмоциональной культуры подростков средствами вокально-хоровой музыки // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Теорія та методика музичного навчання»; Луганск. госуд. пед. инст.-т им. Т. Г. Шевченко. Луганськ, 1996. 170 с.
101. Сверлюк Л. І. Формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах : автореф. . . . канд. пед. наук : 13.00.02; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. 19 с.
102. Соболев А. С. Речевые упражнения на уроках пения : пособ. [для учителей]. Москва : Просвещение, 1965. 92 с.
103. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 1977. 670 с.
104. Теплов Б. Психология музических способностей. Москва : Музгиз, 1947. С. 23.

105. Українське музикознавство [упоряд. : О. Я. Шреєр-Ткаченко] // Науково-методичний міжвідомчий щорічник. Київ : Музична Україна, 1969 р. 150 с.
106. Харлап М. Исполнительское искусство как эстетическая проблема // Мастерство музыкального исполнителя : статьи, очерки Москва : Советский композитор, 1975. № 2. 76 с.
107. Художественное творчество и психология [Отв. ред. А. Я. Зись, М. Г. Ярошевский]; АН СССР. ВНИИ искусствознания М-ва культуры СССР. Москва : Наука, 1991. 192 с.
108. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи ДОС : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
109. Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества : сб. статей. Москва : Педагогика, 1975. 200 с.
110. Шевченко Г. П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Теорія та методика музичного навчання»; Ворошиловградський гос. пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченко. Ворошиловоград, 1986. 348 с.
111. Шульга Р. П. Искусство и ценностные ориентации личности. Київ : Наук. думка, 1989. 118 с.
112. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підруч. Держ. ак. кер. кадрів культ. і мист-в. Київ : ДАКККіМ. 2005. 271 с.
113. Щербаков В. А. Проблема формирования музыкально-художественного вкуса подростков : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 09.00.04; Моск. гос. пед. ин-т. Москва, 1973. 24 с.
114. Folkestad G. Formal and informal learning situations or practices vs formal and informal ways of learning // British Journal of Music Education, 23(2), 2006. pp. 135–145. doi: 10.1017/S0265051706006887.
115. Jean – Pauls Sart. Critique de la zaison clialtctique. Paris, 1960, с.107.